

PHILOSOPHY AND COGNITION

Вплив демографічної кризи в Китаї на трансформацію габітуальних практик

Книш Інна Василівна¹

¹ доктор філос. наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та іноземних мов;
Національна академія управління; Україна

Демографічні проблеми були актуальними ще з часів виникнення державності як такої. Не минули вони й Китаю. Політика «великого стрибка» Мао Дзедуна під гаслами індустріалізації та культурної революції призвела до голоду 1961 року й значних людських втрат. Подальша стабілізація економіки сприяла значному зростанню населення Китаю, що спричинило неабияке занепокоєння його комуністичних лідерів. Втрата контролю над чисельністю населення могла призвести до катастрофічних наслідків. З огляду на це уряд КНР, намагаючись розв'язати демографічну кризу, змушений був запровадити дієву стратегію розвитку країни, яка б поступово сповільнила зростання населення відповідно до реалій економічного розвитку. Тоді б держава змогла вдосконалити систему охорони здоров'я та освіти, а отже, й покращити рівень життя китайців. Уряд спромігся запровадити суворі заходи контролю за народжуваністю на підставі програми **Ма Іньчу** – «одна сім'я – одна дитина».

Ця програма передбачала:

– розв'язання протиріччя між споживанням і накопиченням, пошук шляхів підвищення продуктивності праці та життєвого рівня населення;

– у матеріальному виробництві – накопичення капіталу завдяки розвитку легкої промисловості (швидке відшкодування витрачених коштів) і сільського господарства (вирощування технічних культур);

– у соціальній сфері – обмеження чисельності та підвищення якості життя населення (у 1970-х роках китайцям загрожували перенаселення й голод, а на одну жінку припадало в середньому шестеро дітей).

Для стримування приросту населення влада Китаю була змушена вдаватися до низки рішучих заходів: провела перепис

PHILOSOPHY AND COGNITION

населення («статистика людського життя»); включила показник приросту населення до п'ятирічних планів економічного розвитку Китаю; підвищила шлюбний вік (до 23 років для жінок і 25 – для чоловіків); запровадила матеріальне стимулювання народжуваності за принципом «премія за другу, прогресивний податок на третю і наступну дитину». У 1979 році ханцям (етнос Китаю), які мешкали в містах, було заборонено мати більше однієї дитини, а селяни отримали дозвіл народити другу дитину за умови, якщо першою була дівчинка. Представникам нацменшин можна було мати двох-трьох дітей. Натомість порушникам загрожували величезні штрафи, позбавлення роботи й у деяких випадках примусове переривання вагітності. Але, попри заборони, новонароджених дівчаток було позбавлено реєстраційних документів, а отже, всіх прав і доступу до соціальних послуг. Таких дівчат – «хейхайцзи» – налічується майже 13 млн осіб. Вони змушені виїздити до інших країн і працювати там у підпільних цехах або долучатися до злочинного бізнесу (проституції, поширення наркотиків тощо).

Зазначені заходи китайського уряду призвели до наслідків: катастрофічного браку робочої сили; стрімкого старіння населення; зниження коефіцієнта народжуваності на тлі показників відтворення населення.

Очільник статистичного відомства Нін Цзічже наголошує, що зниження народжуваності є закономірним результатом соціально-економічного розвитку Китаю. Зростають рівень освіти, доходи та пенсії, а отже, починають змінюватися пріоритети людей, які роблять ставку на кар'єру замість народження й виховання дітей, які б могли утримувати їх у старості. Це провокує велику соціальну проблему: людей пенсійного віку щороку більше, й доходів працездатних для їх утримання вже бракує. Соціально-економічна тенденція така: в 1990 році четверо громадян, які працювали, утримували двох пенсіонерів, у 2010 році двоє працездатних утримували двох літніх осіб, а у 2025 році одному працівникові доведеться утримувати двох людей на заслуженому відпочинку.

Про це свідчить і статистика. Наприкінці 2011 року 9,1 % населення материкової частини Китаю (123 млн) становили люди віком від 65 років і старші. З 2000 року старіння населення почало прискорюватися [5]. За прогнозами ООН, частка літніх людей перевищить 15 % (200 млн) у 2025 році, 20 % (300 млн) у 2035 році, 25 % (330 млн) у 2050 році, 100 млн осіб досягнуть віку понад 80 років [4]

Отже, чисельність непрацездатних осіб похилого віку перевищить чисельність зайнятих у чотири рази. Вочевидь,

PHILOSOPHY AND COGNITION

система соціального пенсійного забезпечення й медичного страхування не зможе вповні задовольнити потреби стількох пенсіонерів [6].

До того ж перед китайським суспільством постає ще один виклик, породжений так званим **феноменом «маленького імператора / принцеси»**. Це явище поширене переважно в міському середовищі, особливо в тих сім'ях, де батьки замолоду були не надто успішними. Намагаючись компенсувати власну нереалізованість, вони доволі жорстко «звужують межі» дітей, змушуючи їх ревно навчатися й досягати визначних результатів. Навчання починається ще до народження, коли вагітні приладжують на живіт навушники й умикають записи англійською або китайською мовами. У 10 років діти вже знають англійську, читають тексти з традиційними китайськими ієрогліфами, захоплюються технологічними новинками й модою, прагнуть лідерства.

Попри певні досягнення, маленькі імператори та принцеси хибують на численні негативні якості: низький емоційний інтелект, нездатність до самоконтролю, невміння (через небажання) розв'язувати власні проблеми, передусім побутові. Вони егоцентричні, байдужі, корисливі, конфліктні, схильні до маніпулювання; не здатні логічно мислити; страждають на цілу низку психічних і психологічних розладів: нарцисичну поведінку, істеричний тип психіки, затримку емоційного й соціального розвитку тощо; висувають завищені вимоги до оточуючих; випробовують емоції на межі; мають обтяжене майбутнє, оскільки від їхнього життєвого успіху має залежати подальший добробут усієї сім'ї.

Щоб оцінити масштаб цієї проблеми, вчені провели дослідження в Гонконгу. Вони опитали 650 батьків, які мають дітей віком від 5 до 16 років, і з'ясували таке: 70 % дітей не в змозі впоратися з хатньою роботою; стільки ж не можуть зібрати шкільний портфель; 50 % не вміють чистити зуби, приймати душ і розігрівати їжу; 15 % 5-8-річних дітей не можуть сходити до вбиральні без маминої чи татової допомоги. Попри це 80 % опитаних батьків вважають, що все гаразд і в їхніх дітей немає жодних проблем, а 60 % упевнені, що навички самообслуговування їхніх нащадків відповідають віковій нормі [1].

Зараз у КНР мешкає 1,41 млрд людей. Чисельність населення країни досягне піку в 2029 році, коли становитиме 1,442 млрд, після чого передбачається його зменшення [4].

З метою покращення ситуації китайська влада була змушена відмовитися від політики «одна сім'я – одна дитина», з 1 січня

PHILOSOPHY AND COGNITION

2015 року скасувавши заборону на народження другої дитини. Згодом було зафіксовано рекордну за останні 20 років чисельність новонароджених – 17,8 млн. Однак, згідно з опитуванням, проведеним у 2015 році, 60 % сімей не планують народжувати другу дитину через фінансові труднощі [3].

Виконавчий директор Міністерства людських ресурсів і соціального забезпечення Сунь Іцюнь зазначає, що в країні посилюється занепокоєння людей середнього й похилого віку через недостатню соціальну підтримку. Британська організація охорони здоров'я (British Healthcare Organization, Bupa) опитала 12 262 осіб у 12 країнах щодо їхнього ставлення до старіння і з'ясувала, що майже третина китайських респондентів відчувають депресію, коли замислюються про майбутнє. Це пояснює, чому останнім часом зростає показник самогубств серед літніх містян. За інформацією Цзін Цзюня, професора соціології Університету Цінхуа, впродовж 2002–2008 років щорічний рівень самогубств у середовищі людей 70–74-річного віку зріс до 33 випадків на кожні 100 000 осіб порівняно із 13 випадками у 1990-х. Ще більше самогубств скоюється в сільській місцевості. Дослідження, проведені Університетом науки і техніки Хуачжун у провінції Хубей, засвідчили, що в деяких селах причиною самогубств осіб похилого віку ставала втрата робочого місця, а отже, засобів до існування. За даними Китайського національного комітету з питань старіння, чисельність людей у віці 60 років і старших становила 185 млн, тобто майже 13 % населення.

Експерти стверджують, що нагальним завданням китайського уряду є покращення системи соціального забезпечення. Влада пропагує створення спеціальних закладів догляду за людьми похилого віку, «гарячі» лінії швидкої допомоги та професійні консультації лікарів. Чимало забудовників започатковують проекти, що мають за мету задоволення потреб сімей 4:2:1. У Шанхаї, де понад 20 % населення становлять літні люди, можуть відтермінувати виплату пенсії на п'ять років і продовжити роботу після досягнення обов'язкового пенсійного віку. Цей крок, запроваджений міським управлінням кадрів, спрямований на усунення дефіциту фонду соціального страхування.

У 2019 році рівень народжуваності склав 10,48 дитини на 1 тисячу населення. У 2021 році в річищі боротьби з його старінням влада Китаю була змушена дозволити мати трьох дітей. Рішення, прийняте на засіданні Політбюро ЦК КПК, було покликане покращити демографічну ситуацію в країні. Водночас було ухвалено й пакет заходів зі стимулювання народжуваності.

Аналітики Світового банку й Міжнародної організації праці

PHILOSOPHY AND COGNITION

припускають, що в найближчі 10-40 років усі розвинені країни зіштовхнуться з проблемою старіння населення через скорочення народжуваності та збільшення тривалості життя. Цей процес чинитиме тиск на їхній довготерміновий економічний розвиток і негативно позначиться на зростанні структурної продуктивності економіки.

Натомість влада Китаю націлена на збалансовану «срібну економіку» [2]. Ця сфера, що є ресурсом інклюзивного розвитку китайської економіки, охоплює виробництво й надання послуг, орієнтовані на забезпечення потреб населення старшого віку завдяки використанню їхнього потенціалу, що сприятиме економічному зростанню країни та підвищенню рівня інклюзивного розвитку економіки.

Ще однією проблемою, тісно пов'язаною з демографічною, є вимушена **реструктуризація китайських трудових ресурсів**. Китайці з вищою освітою прагнуть отримати привілейованіше робоче місце, ніж за станком або на конвеєрі. Зі зменшенням чисельності робочої сили керівництво змушене підвищувати зарплатню робітникам заводів і фабрик, що призводить до зростання собівартості продукції. У Китаї працюють великі міжнародні бренди на кшталт *IBM, Apple, Mercedes-Benz, Adidas* тощо, представникам яких незабаром доведеться або згорнути своє тамтешнє виробництво через зменшення чисельності персоналу, або перевести його в автоматизований/роботизований режим.

Керівництво Китаю теж змушене переміщати низькокваліфіковане виробництво в країни Азії, вдаватися до модернізації промисловості завдяки автоматизації та роботизації, пом'якшувати імміграційні правила, прагнучи до збільшення чисельності працездатного населення. Але, попри здійснені заходи, жодних вагомих позитивних результатів у демографічній сфері досягти досі не вдалося.

До решти негараздів додалася й пандемія COVID-19, яка забрала життя майже 60 000 людей (станом на 14 січня 2023 року відтоді, як країна відмовилася від політики нульового COVID на тлі масових протестів).

Таким чином, наслідком політики «великого стрибка» Мао Дзедуна, спрямованої на індустріалізацію й культурну революцію, став голод 1961 року, який призвів до зменшення населення Китаю на 20 млн осіб. Подальші роки економічної стабілізації сприяли значному зростанню населення, що змусило уряд у вересні 1979 року запровадити запропоновану Ма Іньчу політику «одна сім'я – одна дитина», що ґрунтувалася на **теорії народонаселення (синь женькоу лунь)**. Ця програма передбачала

PHILOSOPHY AND COGNITION

врегулювання протиріччя між споживанням і накопиченням, пошук шляхів підвищення життєвого рівня населення й зростання продуктивності праці; накопичення капіталу завдяки розвитку легкої промисловості та сільського господарства; обмеження чисельності населення й підвищення рівня його життя.

Під час утілення політики «одна сім'я – одна дитина» влада Китаю провела перепис населення; включила показник приросту населення до п'ятирічних планів економічного розвитку; підвищила шлюбний вік; запровадила матеріальне стимулювання народжуваності. Ці заходи породили низку специфічних габітуальних практик, як-от:

– офіційно незареєстровані дівчатка «хейхайцзи», які не мають жодних прав і доступу до соціальних послуг, через що змушені емігрувати або долучатися до злочинного бізнесу;

– покоління «маленьких імператорів / принцес», які, попри свої позитивні якості, засвідчують цілу низку психічних і психологічних розладів, страждають на затримку емоційного й соціального розвитку тощо.

Отже, політика «одна сім'я – одна дитина» була покликана подолати бідність у найпроблемніших районах Китаю, проте натомість призвела до катастрофічних демографічних наслідків: зниження народжуваності; зростання показників суїциду (особливо серед жінок); появи «хейхайцзи» й феномену «маленького імператора / принцеси»; старіння нації; браку робочої сили; небажання високоосвічених жінок народжувати тощо. Заходи китайського керівництва на кшталт дозволу мати 2–3 дітей, реструктуризації трудових ресурсів, пом'якшення міграційної політики тощо поки що не дають бажаних результатів. До скорочення населення Китаю також спричинилася пандемія COVID-19 тощо.

Наразі існують присутні проблеми щодо захисту молодого працездатного населення. Молодь часто отримує нижчу заробітну платню, має довший робочий день, потерпає від шкідливих або небезпечних умов праці, недостатніх гарантій зайнятості та соціального захисту. Влада КНР зобов'язана переглянути трудове законодавство, щоб виявити прогалини в нормативно-правових актах, а також надати рекомендації щодо зміни політики соціального забезпечення робітників. Крім того, потрібно встановити та підтримувати системний зв'язок між освітньою галуззю й виробництвом, прогнозувати попит на робочу силу, щоб заклади освіти могли своєчасно й адекватно реагувати на потреби ринку праці. Уряд КНР повинен, з одного боку, стимулювати зростання чисельності населення, а з іншого – забезпечувати потреби людей старшого віку і створювати

PHILOSOPHY AND COGNITION

передумови для трансформування габітуальних практик.

Отже, демографічний складник із виробленими попередньою політикою «одна сім'я – одна дитина» габітуальними практиками закладають підвалини для формування нової системи економічних відносин за назвою «економіка довголіття». Досвід Китаю, на нашу думку, має бути врахований іншими державами, перед якими постала (або найближчим часом постане) гостра необхідність трансформувати механізми функціонування економіки на різних ієрархічних рівнях; адаптувати їх до провідних демографічних і соціально-економічних тенденцій розвитку, зумовлених збільшенням тривалості життя та старінням населення; визначити перспективи економічного зростання й фіскальної політики для забезпечення суспільної згуртованості та соціальної рівності.

References:

- [1] В мире выросло целое поколение «маленьких императоров» – детей, которые вьют из родителей верёвки. URL : <https://adme.media/svoboda-kultura/v-mire-vyroslo-pokolenie-malenkih-imperatorov-kotorye-krutyat-svoimi-roditelyami-kak-hotyat-2262565/> (дата звернення : 23.02.2023).
- [2] Куженко М., Федин В., Стабіас С. Срібна економіка: соціальні аспекти та сталий розвиток. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. Вип. 17 (2). С. 227-235.
- [3] Chen L.-K., Grant A., Mourshed M. The \$250 billion question: Can China close the skills gap? *McKinsey & Company*. June 1, 2013. URL : <https://www.mckinsey.com/industries/public-and-social-sector/our-insights/the-250-billion-question-can-china-close-the-skills-gap> (дата звернення: 23.02.2023).
- [4] Feng W. The silver and white economy: the Chinese demographic challenge. URL : <https://www.oecd.org/employment/leed/oecd-china-report-final.pdf> (дата звернення : 23.02.2023).
- [5] Peng G., Wenkai S., Zhong Z. Employment Structures in China from 1990 to 2015: Demographic and Technological Change. *IZA – Institute of Labor Economics. Discussion Paper Series. No. 14141. February 2021*. URL : <https://ftp.iza.org/dp14141.pdf> (дата звернення : 23.02.2023).
- [6] Wang J., Bao C., Cao J., Kring S. Jobs and skills for youth: review of policies for youth employment of China. Geneva : International Labour Office, 2016. 74 p. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_502338.pdf (дата звернення : 23.02.2023).